

نگاهی نو به تدریس تأملی

تکیه بر بهبود مستمر تدریس

مقدمه

یکی از اصول ناظر بر برنامه‌های درسی و تربیتی که در سند برنامه درسی ملی به آن اشاره شده، توجه به تفاوت‌های فردی است. در این اصل آمده است، برنامه‌های درسی و تربیتی باید ضمن تأکید بر ویژگی‌های مشترک، به تفاوت‌های ناشی از محیط زندگی، جنسیتی و فردی دانش‌آموزان توجه کنند و از انعطاف لازم برخوردار باشند. این اصل، نه تنها در برنامه درسی ملی، بلکه در هر رویارویی با دانش‌آموزان حائز اهمیت و دارای جایگاه مؤثر است. اما در یک سوی فرایند یاددهی یادگیری، معلمان قرار دارند و اصل تفاوت‌های فردی در مورد آن‌ها نیز صادق است. هنگامی که از آموزش معلمان و ارتقای سطح کیفی توانایی‌های معلمی سخن به میان می‌آید، یکی از موارد قابل توجه، تفاوت توانایی معلمان در هر یک از مؤلفه‌های شایستگی‌های حرفه‌ای است. بر این اساس، همواره این پرسش مطرح می‌شود که چه شیوه‌هایی می‌توانند به تقویت حرفه‌گری هر معلم، با توجه و تکیه بر نقاط قوت و ضعف وی، کمک کنند؟ این نوشته تدریس تأملی را معرفی می‌کند که در آن، ضمن تأکید بر ضرورت بهبود مستمر تدریس، اثرگذاری و اهمیت توجه به ارتقای حرفه‌ای معلم را نشانه گرفته است.

تدریس تأملی بهبود مستمر تدریس: حرفه‌مندی معلمی

از جمله مهم‌ترین دغدغه‌های هر معلم این است که فعالیت‌هایش در فرایند یاددهی یادگیری با حصول و تحقق اهداف مورد نظر همراه باشد. بر همین اساس، شیوه‌های گوناگونی همچون درس‌پژوهی یا اقدام‌پژوهی برای معلمان معرفی شده‌اند تا از طریق آن‌ها بتوانند نواقص و آسیب‌های احتمالی را شناسایی کنند و با تکیه بر قوت‌ها، به اصلاحات و اقداماتی برای بهینه‌سازی شرایط یادگیری دانش‌آموزان روی آورند.

در تمام این موارد، یک باور زمینه‌ای مشترک وجود دارد. تدریس از چنان ماهیتی برخوردار است که ضروری است به طور مداوم تحت نظارت و پیگیری حرفه‌ای معلم باشد و معلم در هر شرایط تدریس، خود را در برابر این پرسش قرار دهد که چگونه می‌توانم با تدریس بهتر، دانش‌آموزانم را به یادگیری عمیق، ماندگار و جذاب برسانم. به دیگر سخن، از آنجا که

تأمل در تدریس

با این توجه «تدریس تأملی» مطرح شده است که با نگاه به بهبود مستمر تدریس، زمینه‌ای فراهم می‌آورد تا هر معلم بتواند براساس سطح حرفه‌مندی خود، در راه تعالی تدریس گامی بردارد.

تدریس تأملی فرایندی است که طی آن معلم درباره آنچه در کلاس انجام داده است فکر می‌کند. این فرایند شامل تجزیه و تحلیل تمام جریان‌های است که معلم به‌منظور ایجاد یادگیری در دانش‌آموزان، آن را هدایت می‌کند. اطلاعات لازم برای این منظور می‌تواند در حین تدریس یا پس از آن جمع‌آوری شود.

برای این منظور، معلم در زمان انجام و پیگیری فعالیت‌های کلاسی، به سه پرسش زیر پاسخ می‌دهد:

- در حال حاضر چه کاری دارد انجام می‌شود؟
- چرا انجام می‌شود؟
- آیا دانش‌آموزان به خوبی مطالب مورد نظر را یاد می‌گیرند؟

ایجاد شرایطی که لذت و شوق یادگیری را برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند، از شیوه‌های متنوع و گوناگونی ممکن است و از سوی دیگر تعالی نقطه اشباع ندارد، بنابراین روش تدریس معلم می‌تواند همواره از کیفیت بالاتری برخوردار شود و تلاش برای بهبود مستمر تدریس، از جمله مؤلفه‌های اصلی در شایستگی‌های حرفه‌ای معلمان محسوب می‌شود.

علاوه بر این موضوع، معلمان نیز تفاوت‌های فردی دارند و همه توانایی‌ها و نیز آگاهی‌های یکسان ندارند. همین امر موجب می‌شود تدریس معلمان تفاوت‌هایی وابسته به توانمندی هر معلم داشته باشد. بر این اساس، نوع و شیوه رویارویی با بهبود مستمر تدریس برای هر معلم با دیگری متفاوت است؛ ممکن است یک معلم نیازمند تجدید نظر و ارتقای فنون تدریس خود، برای مثال در فن تمرین و تکلیف یا فن ارزشیابی، باشد در حالی که برای معلم دیگر دانستن بیشتر در مورد شیوه‌های تدریس ضرورت دارد.

معلم حرفه‌ای در هر موقعیت از تدریس، خود را در برابر این پرسش قرار می‌دهد: چگونه می‌توانم با تدریس بهتر، دانش‌آموزانم را به یادگیری عمیق، ماندگار و جذاب برسانم؟

کوتاه سخن

تأکید تدریس تأملی به کارگیری تمامی شیوه‌هایی است که بتوانند به تأمل معلم بر تدریس خود و نیز حصول یادگیری همراه با لذت بیشتر برای دانش‌آموزان منجر شوند. اصل اساسی در این شیوه بر این است که تدریس از چنان ماهیتی برخوردار است که توجه به بهبود مستمر آن لازم و ضروری است. با چنین نگاهی، لازم است پاسخ به این سؤال که «دانش‌آموزان چگونه بیشتر و مؤثرتر جذب یادگیری می‌شوند؟» به طور مستمر به عنوان پرسش اساسی برای معلم مطرح باشد.

* منابعی برای مطالعه بیشتر

۱. محرم آقازاده. راهنمای روش‌های نوین تدریس. مرکز نوآوری‌های آموزشی مرات. تهران. ۱۳۹۴.
۲. عادل یغما. کاربرد روش‌ها و الگوهای تدریس. مدرسه. تهران. ۱۳۹۲.
۳. سالی براون و هلن هورن. ۵۰۰ نکته، چگونه کیفیت آموزشی را بهبود بخشیم. ترجمه فرخ‌لقا رئیس‌دانا. قدیانی. تهران. ۱۳۹۱.
۴. مرتضی مجدفر و همکاران. آموزگاران و پژوهش‌های دانش‌آموزی؛ از مجموعه کتاب‌های پژوهش در مدرسه. مدرسه. تهران. ۱۳۹۱.

می‌تواند به صورت متفاوت و مؤثرتری انجام شود یادداشت می‌کند.

از دیگر شیوه‌های جمع‌آوری اطلاعات در راستای بهبود تدریس، نظرخواهی از دانش‌آموزان است، به گونه‌ای که آن‌ها بتوانند از مطالبی که یاد گرفته‌اند یا چیزهایی از درس که نتوانسته‌اند یاد بگیرند، حرف بزنند.

دعوت از همکاران، از دیگر منابع برای این منظور است؛ به ویژه همکارانی که خود به خوبی تدریس می‌کنند، می‌توانند پس از حضور و مشاهده کلاس اطلاعات ارزشمندی را در اختیار معلم قرار دهند.

استفاده از دوربین فیلم‌برداری و نیز ضبط صدا از دیگر ابزارها در تدریس تأملی است. مشاهده فیلم کلاس یا شنیدن فایل صوتی تدریس، به ویژه در همان روز تدریس، منبع مهمی برای تجزیه و تحلیل شیوه تدریس و شناسایی نقاط قوت و نیز نقاط قابل اصلاح است. برای این منظور، لازم است این موارد در واقع‌نگاری ذکر شوند.

این پرسش‌ها او را به سوی ایجاد تغییرات سودمند هدایت می‌کنند. گاهی لازم است همان فعالیت پیش‌بینی شده پی‌گیری شود، اما تغییراتی در اجرای آن ایجاد شود و یا ممکن است شکل انجام فعالیت نیازمند تغییر باشد. برای مثال، دانش‌آموزان در گروه‌های کوچکی یادگیری را دنبال کنند و در برخی مواقع، برای تمرکز بر مسائل دانش‌آموزان، ضروری باشد معلم محتوای فعالیت را تغییر دهد. این تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند بر اساس عکس‌العمل دانش‌آموزان به هر فعالیت مورد توجه قرار گیرد.

ابزارهایی برای تأمل بیشتر

از جمله ابزارهای لازم در تدریس تأملی، دفترچه‌ای برای واقع‌نگاری است. معلم بعد از هر کلاس نکاتی در مورد آنچه در کلاس انجام داده و نیز درباره شیوه تدریس خود می‌نویسد و به نوع واکنش مثبت یا منفی دانش‌آموزان خود اشاره می‌کند. آنچه را که خیلی عالی انجام شده است و نیز آنچه را